

UOT 821.222.1

Rəhilə SADIQOVA

AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli

Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi

rehile.sadiqova 87@mail.ru

**BƏDİİ ƏDƏBİYYATIN TİBBİ VƏZİFƏSİ:
“ƏLFİYYƏ və ŞƏLFİYYƏ”**

Açar sözlər: “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə”, nağıl, elm əl-bah, Katib Çələbi, Toğan şah, Əbu Bəkr Zeynuddin Əzraki

Keywords: “Alfiyya and Shalfiyya”, fairy-tale, science of passion, Katib Chalabi, Togan shah, Abu Bakr Zaynuddin Azraki

Ключевые слова: “Альфийа и Шальфия”, сказка, илм аль-бах, Кятиб Чаляби, Тоган шах, Абу Бекр Зейнуддин Азраки

Giriş. Bədii ədəbiyyat özündə ehtiva etdiyi mövzular, toxunduğu problemlər baxımından olduqca geniş bir sferanı əhatə edir. O həm yarandığı dövrün zəruri ictimai məsələləri ilə sıx əlaqədə olur, həm keçmişin həqiqətləri barəsində zəngin məlumatlar verir, həm gələcək haqqında yeni ideyalar irəli sürür. Ümumiyyətlə, bədii ədəbiyyatın məqsəd və vəzifələrini sadalamaqla qurtarmaq olmaz. Lakin bu məqalədə ədəbiyyatın hamıya yaxşı bələd olan ənənəvi vəzifələrindən danışmaq niyyətində deyilik. Əksinə, xüsusən Qədim Şərq dünyasında təşəkkül tapmış və müəyyən bir qisim oxucu üçün nəzərdə tutulmuş tibbi vəzifə daşıyan bədii əsərlər haqqında məlumat vermək qarşıya məqsəd olaraq qoyulmuşdur.

İnsanın yaradılış səbəbləri, onun varlığı haqqında fikirlər, daxili hiss və həyəcanı, dərin sevgisi daim alimləri, ədəbiyyatçıları düşündürən əsas suallardan olmuşdur. Lakin kişi və qadın arasında olan fiziki münasibətlər də diqqətdən kənar qalmamışdır. Bu mövzuda yazılan kitabların tarixi çox qədim zamanlara gedib çıxır. İlk dəfə Hindistanda bu sahəyə müraciət edilmiş, “elm əl-bah” mövzusunda əsərlər yazılmağa başlanmışdır. Miladın I-V əsrlərində meydana gəlmiş bu tip ilkin kitablar qadın və kişinin tanış olduğu andan başlayaraq nikah bağlamaq ənənələri, toy adətləri, dindar ailələrin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə kimi geniş mövzuları əhatə edən məhəbbət incəsənəti haqqında qədim traktatlar hesab olunur [1, s.296]. Sonrakı dövrlərdə də bu ənənə davam etdirilmiş və “Ananqa Ranqa” əsəri meydana çıxmışdır. “Ananqa Ranqa” XV-XVI əsrlərdə Kalyana Malla tərəfindən yaradılmış və Hindistan hakimi Əhməd xan Lodinin oğlu Lad xana həsr edilmişdi [14]. Tədqiqatçılar tərcüməsi “Sevgi nərdivanı” olan bu əsərin əsas ideyasını onun sosial mahiyyəti ilə səciyyələndirir və bildirirlər ki, müəllifin onu yazmaqda başlıca məqsədi ailəni daha da möhkəmləndirməkdən ibarət idi.

Qədim və orta əsrlər dövrü Şərq ədəbiyyatında “elm əl-bah” mövzuna münasibət. “Elm əl-bah” (ərəbcə sevgi və ya ehtiras haqqında elm) – zəif şəhəvəti

aradan qaldırmaq üçün müxtəlif qüvvələndirici dərmanlar, müsbət təsir göstərən qidalar, zövqün (həzzin) gücünü artıran ədviyyatlar, məlhəmlərlə yanaşı, sevgi və ehtiras mövzusunun qabardaraq danışılan nağıllar, hekayələr vasitəsilə bu xəstəliyin müalicə üsullarından bəhs edən bir elmdir [7, s.8]. Ümumiyyətlə, istər antik, istər orta əsrlər dövrü, istər Şərq, istərsə də Qərb alimləri bu və ya digər şəkildə “elm əl-bah” mövzusunə toxunmuş, öz əsərlərində mütləq bu sahəyə aid bir bölmə də olsa həsr etmiş, xüsusilə İslam alimləri bu məsələyə nəinki tibbi, həm də dini nöqteyi-nəzərdən yanaşmışlar. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, “elm əl-bah” tibbin bir sahəsi kimi qəbul olunduğu üçün alimlər çəkinmədən, sərbəst şəkildə bu sahədəki fikirlərini ərz etmişlər [7, s.8-9]. Müasir dövrdə adıçəkilən mövzuda yazılan əsərlərin sayı diqqətəcarpacaq dərəcədə azdır. Halbuki erkən və orta əsr İslam mütəfəkkir və müfəssirləri mövzunun zəruriliyini dərk edərək, ər və arvad arasındakı məhrəm münasibətləri tənzimləmək, xüsusən kişilərin düçar olduğu müəyyən xəstəlikləri aradan qaldırmaq üçün düzgün məsləhətlər vermək məqsədilə “elm əl-bah” mövzusunə müraciət etmişlər. Qadın və kişi arasında olan münasibətlər Məhəmməd peyğəmbərin də diqqətindən kənar qalmamış, özünün məşhur “Vida xütbəsi”ndə buna istiqamətverici münasibət bildirmişdir [11]. XV əsr ərəb-müsəlman ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, təfsirçi alim əs-Suyuti özünün “Əl-bah fi-l-hukmi-n-nəbiyyi” (“Peyğəmbərin ehtiras sənəti haqqında fikirləri”) əsərində peyğəmbərin bu sahədə olan və kökündə dini məqamlar dayanan fikirlərini bir ilahiyyətçi prizmasından aydınlaşdırmışdır [1, s.296].

Orta əsrlər dövrünün görkəmli nümayəndəsi, dünya şöhrətli təbib Əbu Əli ibn Sina (980-1037) “elm əl-bah” mövzusunə tibbi cəhətdən yanaşmış, zəif şəhveti gücləndirmək üçün ərəb dilində müxtəlif məsləhət və dərman tərkiblərindən ibarət dəyərli bir əsər yazmışdır. O, həm Platon, Aristotel, Hippokrat, Palladi kimi qədim filosof və tibb alimlərinin əsərlərindən bəhrələnmiş, həm də öz şəxsi təcrübələri ilə bu sahədə dərin biliklər əldə etmişdir [2, 456].

Araşdırmalara görə, bu qəbillik müstəqil elmi əsər yazanlardan biri farsəsilli ədib Samaval bin Yəhya əl-Məğribi (XII əsr) olmuşdur [1, s.295-296]. Onun “Nuzhatu-l-əshab fi muaşarati-l-əhbab” (“Ər-arvad münasibətlərindəki dost gəzintisi”) əsərinin birinci hissəsi tamamilə “elm əl-bah”a həsr olunmuşdur.

Əl-Məğribinin müasiri olan Şeyx Abdul-Rəhm ibn Nasr Şirazinin “Əl-izah fi əsrar-il-nikah” (“Evlilik sirlərinin izahı”) əsəri də yuxarıda qeyd edilən nümunələr sırasına daxildir. Əsərin orijinalı ərəb dilində olsa da, “Kənzul-əsrar” (“Sirlər xəzinəsi”) başlığı altında fars dilinə tərcümə edilmişdir [1, s.296].

Bu mövzuda yazılmış qədim əsərlərdən biri də Mərcimək Əhmədin Sultan II Muradın şərəfinə fars dilindən türk dilinə tərcümə etdiyi “Kabusnamə” əsəridir. Tarixi mənbələrə əsasən, Keykavus adlı müəllif tərəfindən XI əsrin sonlarında yazıya alınmış bu əsərdə ədibin öz oğluna verdiyi məsləhətlər əks olunmuşdur. Xüsusən 15-ci fəsildə haqqında danışdığımız “elm əl-bah” mövzusunə geniş yer verilmiş, bir sıra vacib məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir [13].

XVIII əsr Osmanlı imperiyası zamanında Cırtdan Mahmudun qələmə aldığı “Bahnamə” adlı əsər də “elm əl-bah” sahəsində yazılmış diqqətəlayiq nümunələrdən biridir. Burada müəllif həm Osmanlı dövründə kişi və qadın arasındakı xəlvəti münasibətlərdən söz açmış, onun xeyirli və zərərli tərəflərindən danışmış, həm də qadının gözəllik meyarları haqqında maraqlı fikirlər irəli sürmüşdür.

“Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” əsərinin Şərq ədəbiyyatında yeri. Yuxarıda qeyd edilən nümunələrdə ehtiras haqqında elmə daha çox tibbi cəhətdən yanaşıldığının şahidi oluruq. Lakin Şərq ədəbiyyatında elə əsərlər də vardır ki, bu mövzu tibbi müstəvidən çıxaraq bədiiləşir; nəticədə elmi əsər deyil, ədəbi əsər meydana çıxır.

Bu qəbil əsərlər arasında “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə”ni xüsusilə diqqətəlayiq hesab etmək olar. Qədim Hindistanda “elm əl-bah” mövzusunda yaranmış əsərlərin, bir növ, qarşılığı hesab olunan “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” bu gün də İranda özünə olan marağı itirməmişdir. Bu kitab başdan-başa kişi və qadın arasında olan məhrəm münasibətlərə həsr edilən bir-birindən maraqlı miniatur şəkillərlə bəzədilmişdir. Burada öz əksini tapmış miniatur rəsmlər ənənəvi bədii təsvir sənətinin erkən nümunələrindəndir [1, s.294].

Əsərin “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” adlanması bilavasitə onun məzmunu ilə əlaqədardır. Belə ki, qədim İran yazıçıları əsərin adını “Min sevgilisi olan bir qadının hekayəsi” kimi izah edirlər. Çünki “əlfiiyyə” sözü ərəb dilindən tərcümədə “minlik” deməkdir [1, s.295].

Ümumiyyətlə, bu əsərin mövzusunun kökü Hindistana gedib çıxır. Belə ki, VIII əsr görkəmli ərəb alimi Cahiz Əlfiyyə adlı bir qadın haqqında məlumat verərək onu real tarixi şəxs kimi təqdim edir; bu qadını öz dövrünün təcrübəli alimi, qadın və kişi arasında olan münasibətlərin *ən yaxşı bilicisi* kimi qiymətləndirir. Hətta Əlfiyyəyə heyran qaldığını və onun da Cahizin özü kimi yalnız şəxsi təcrübəyə əsaslanan məlumatlardan xəbər verdiyini, bilavasitə real hadisələri müşahidə yolu ilə əldə etdiyi biliyə malik olduğunu deyirdi [6].

Göründüyü kimi, kökündə real hadisələrin dayandığı “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” əsərinin yaranma səbəbi də real tarixi bir şəxsiyyətin adı ilə bağlıdır. Katib Çələbi ləqəbi ilə tanınan XVII əsr Osmanlı tarixçisi və coğrafiyaçısı Hacı Xəlifə (1609-1657) özünün ərəb, fars və türk dillərində yazılmış kitablar, eləcə də müxtəlif elmlər haqqında məlumat verdiyi “Kəşfu-l-zunun an əsəmi-l-kutub va-l-funun” adlı ensiklopediyasının “elm əl-bah” bölməsində qeyd edir: “Keçmiş zamanlarda şəhvət zəifliyindən əziyyət çəkən bir padşah var imiş. Dövrünün təbibləri onu dərmanlar, məlhəmlər vasitəsilə müalicə etməyə çalışsalar da, istəklərinə nail ola bilmir, bu xəstəliyin qarşısında aciz qalırlar. Bundan sonra onun üçün Əlfiyyə adlanan bir qadının dilindən nağıllar uydurulur. Bu nağılların baş qəhrəmanı olan qadın münasibət qurduğu min kişi ilə yaşadığı müxtəlif məqamları açıq-saçıq formada nəql etməyə başlayır ki, bu da sonda padşahın qüvvəsinin bərpa olunmasına gətirib çıxarır” [7]. Qeyd olunan həmin padşahın həqiqi kimliyi, şəxsiyyətinin təsdiqi isə görkəmli çex filoloqu və şərqşünası Yan Ripkanın “İstoriya persidskoy i tadjikskey literaturı” kitabında öz izahına qovuşur. Belə ki, alim bildirir: “Böyük Səlcuq dövlətinin sultanı Alp Arslanın oğlu Şəmsəddövlə Əbul Fəvaris Toğan şah atasının

hakimiyyəti illərində Xorasanın hakimi idi. Elə bu dövrdə Əbu Bəkr Zeynuddin Əzraki (ö.1072) adlı fars şairi qüdrətli mədhiyyəçi kimi şöhrət qazanmışdı. Toğan şah Əzrakini çox sevirdi, həmişə onunla məktublaşırdı. Şair də, öz növbəsində, ona tez-tez mədhiyyələr yazırdı. Elə “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” əsərini də Əzraki fars dilində nəzmə çəkərək, Toğan şahı həsr etmişdi” [5, s.192-193]. Bu məlumat həmçinin əsərin nə vaxt və kim tərəfindən yazılması baxımından da olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Maraqlıdır ki, elə əsərin özündə də şəkillərdən biri şəhvət zəifliyinə düşər olmuş bir hökmdar barəsində əhvalatı həsr olunub: “...Cavanlıq baharı çiçəkləndi və kişilik dövrünə gəlib çatdı. Ancaq zaman keçdikcə sultan aciz olduğunu anladı. Həqiqət onun əhvalını pozmuşdu. Kənzilər içindən kənz istədi... Lakin nə fayda?! Onun ruhu intihar etmişdi” [8].

Ümumiyyətlə, haqqında danışılan əsərin Əzrakinin qələminə aid olub-olmaması barədə orta əsr müəllifləri bir-birindən fərqli iddialar irəli sürürlər. Afi, Cami, Xandəmir kimi mütəfəkkirlərin fikrincə, Əzraki “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” adlı nəsrə yazılmış ədəbsiz bir kitabı götürərək, onu nəzmə çəkmiş və şəkillərlə yükləmişdir. Dövlətsah, Nəvai və digərlərinin təbirincə isə, Əzraki bu əsəri özü yazmış və Toğan şahı hədiyyə etmişdir. Müasir dövr alimləri də bu məsələ haqqında ortaq bir fikrə gələ bilməmişlər. Bir çoxları poemanı məhz Əzrakinin özünün yazdığı fikri ilə razılaşıqları halda, A.E.Krımski, İ.S.Braginski, Z.Safə, Yan Rıpkə və bir sıra digər alimlər Səlcuq şairinin XI əsrə qədər artıq mövcud olmuş hazır bir mövzunu götürərək şeirə köçürdüyünü və özündən yalnız şəkillər əlavə etdiyini düşünürlər [15]. Hər halda ikinci versiya daha ağlabatan görünür. Çünki həm VIII əsr ərəb alimi Cahiz, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Əlfiyyə adlı bir qadının varlığı haqda məlumat verir, həm də X əsr ərəb ədəbiyyatşünası İbn ən-Nadim özünün “Əl-Fehrist” kitabında “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə”nin hind, ərəb və fars dillərində mövcud olduğunu bildirir. Bundan əlavə, Əzrakinin öz müasirləri olan tarixçi Əbulfəz Beyhaqi və şair Mənuçöhrün irsində də bu əsərin adı çəkilir və nəsr şəklində olduğu diqqətə çatdırılır [15].

Aydın olduğu üzrə, bu əsər Əlfiyyə adlı qadının eyş-ışrət haqqında danışdığı nağıllardan ibarətdir. Osmanlı alimi İbn Kamal Paşa (ö.1534) Sultan Səlimin tələbi ilə yazdığı “Rucu-ş-şeyx iləsibah fi-l-quvva alə-l-bah” əsərinin ikinci cildində “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” əsərinin məzmunu haqda müxtəsər şəkildə xəbər verərkən deyir: “Əlfiyyə 60 *məhəbbət formasının* izahını verir. O, bu formalar haqqında sanki nağıl danışdığına bəhs edir. Nə özü yatır, nə də tərəf müqabilini yatmağa qoyur” [6].

Həqiqətən də, “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” kitabının tərtibat və quruluşuna nəzər salınsa, onun müxtəlif *məhəbbət formalarını* əks etdirən parlaq və rəngarəng miniatur rəsmlərdən ibarət olduğunu görmək olar. Rəssam hər bir şəkildə bir-birindən fərqli kişi obrazları və demək olar ki, bütün şəkillərdə eyni simada və geyimdə (xüsusilə eyni şalvarda) Əlfiyyə obrazını yaratmaqla elə ilk baxışdan əsərin məğzini oxucuya çatdırmağa müvəffəq olmuşdur [8]. Şəkillərin izahı isə Əlfiyyənin öz dilindən verilir; tərəf müqabili olan kişilərin hansı peşə sahibi olması (ağa, musiqçi, çörəkçi və d.),

onlarla necə rastlaşması və müxtəlif sevgi məqamları haqqında sanki kiçik nağıllar nəql edilir.

Əsərin quruluş prinsipi (nağıllar toplusundan ibarət olması), ənənəvi olaraq “Əlfiyyə” adlanması (əlfıyyə – həm də ərəb dilində min şeirdən ibarət olan poema deməkdir) onu “Min bir gecə nağılları”nın təsiri ilə yaranmış əsərlər sırasına daxil edir. Bildiyimiz kimi, “Min bir gecə nağılları”nda da kifayət qədər açıq-saçıq səhnələrə rast gəlmək mümkündür. Lakin “Əlfiyyə və Şəlfıyyə” bu qədim ərəb abidəsinin məhz sevgi, ehtiras, eys-ışrətlə dolu səhnələrinin qabardılması, daha ətraflı və izahlı şəkildə nəql edilməsi yolu ilə meydana çıxmışdır. Əsərin geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmaması, hətta bəzən insanda ikrah hissi oyatması və s. kimi xüsusiyyətlərini nəzərə alsaq, onu “Min bir gecə nağılları”nın uğursuz təbdili hesab etmək olar. Quruluş prinsipindən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, “Min bir gecə”də nağıllar “gecələr” (1-ci gecə, 2-ci gecə... və s.) , “Əlfiyyə və Şəlfıyyə”də isə “şəkillər” (1-ci şəklim, 2-ci şəklim... və s.) üzrə bölünür.

Mövzu və bədii xüsusiyyətlər baxımından “Min bir gecə”yə yaxın olan “Əlfiyyə və Şəlfıyyə”ni öz sələfindən fərqləndirən bir sıra səciyyəvi cəhətlər də diqqəti cəlb edir. “Min bir gecə nağılları” epik janrda yaranmış ədəbi nümunədir, arasına fikri qüvvətləndirmək məqsədilə bu və ya digər qəhrəmanın dilindən şeir parçaları verilir. Lakin Səlcuqların saray şairi olan Əzraki Hirəvi özündən əvvəl mövcud olmuş mövzunu nəzmə çəkərək “Əlfiyyə və Şəlfıyyə” poemasını məsnəvi formasında yaratmışdır [15]. “Min bir gecə”də Şəhrizad bir-birindən maraqlı, müxtəlif məzmunlu nağıllar danışarsa, burada Əlfiyyə yalnız bir mövzu ətrafında söhbət edir. “Min bir gecə”ni təşkil edən nağılların hər birində ayrıca bir baş qəhrəman obrazı formalaşırsa, “Əlfiyyə və Şəlfıyyə”də baş qəhrəman həmişə Əlfiyyənin özüdür, dəyişən obrazlar isə onun tərəf müqabilləridir. Həmçinin öz sələfindən fərqli olaraq, burada heç bir sehrli ünsürə, fəvqəltəbii qüvvəyə, cin və ya talismanlara rast gəlinmir. Əsər tamamilə real həyat hadisələrindən bəhs edir.

Ümumiyyətlə, əsərdə Əlfiyyənin öz rəfiqləri ilə necə və harada tanış olması, onlarla birgə keçirdiyi anların təsviri müfəssəl şəkildə öz əksini tapır. Lakin bu qadının məsnəvi həyatı, həyəcan və düşüncələr aləmi real lövhələrin təsviri fonunda arxa planda qalır. Oxucu Əlfiyyənin daxili təlatümlərindən, psixoloji durumundan xəbərdar ola bilmir. Təbii ki, bu da əsərin yazılma səbəbi və məqsədi ilə birbaşa əlaqədardır. Şəhvət zəifliyi kimi tanınan xəstəliyi müalicə etmək üçün ərsəyə gətirilmiş bu əsəri dərin duyğuların, çətin psixoloji vəziyyətlərin təsviri ilə yükləmək düzgün olmazdı. Əksinə, müəllif fiziki münasibətləri birbaşa, sadə dillə, bütün çılpalığı ilə təsvir edərək əsərin təsir gücünü daha da artırmağa müvəffəq olmuşdur. Bununla da o öz oxucusunu düşünməyə deyil, əksinə, hiss etməyə, duymağa təşviq edir. Baş qəhrəmanı isə yalnız bir şey maraqlandırır: kişi və qadın arasında mümkün ola biləcək bütün fiziki bərabərlikləri həm özü, həm də oxucusu üçün açmaq. Burada eys-ışrətdən doğan hisslər o qədər aydın və qabarıq şəkildə ifadə edilmişdir ki, əsərin dilinə heyran qalmamaq mümkün deyil. İstər Əlfiyyə, istərsə də digər obrazların keçirdiyi hiss və həyəcan çox mahir bir şəkildə oxucuya ötürülür; onu öz təsirinə

salarəq, sanki bu dünyadan ayırır, gözləri önündə rəngarəng məhəbbət səhnələrinin canlanmasına səbəb olur.

Əsərin yaranma səbəbinə və məzmununa diqqət yetirdikdə kənardan ədəbsiz bir mövzu kimi görünə də, özündən sonra bir varisə daima ciddi ehtiyac duyan padşah və onun sülaləsi üçün əslində bu, son dərəcə ciddi bir problem idi. Bu problemin aradan qaldırılması üçün həkimlər, təbiblər, mütəfəkkirlər öz təcrübələrinə güvənərək effektiv bir yol tapmağa müvəffəq olurlar: “Rəvayət edilir ki, zəif şəhvətdən əziyyət çəkən bir padşahın müalicəsi üçün qullardan və cariyələrdən ən gözəli seçilərək xəlvətə salınırmış. Bu zaman pərdə arxasında dayanan padşah kənardan onları müşahidə edə, beləliklə də öz əvvəlki qüvvəsi bərpa olunarmış. Ümumiyyətlə, heyvanların da cütləşməsinə baxmaq bu xəstəliyə müsbət təsir göstərir. Lakin insanların timsalında bəxş edilən təsir gücü daha qüvvətli və müalicəvidir. Bu, tibb elminin sahələrindən biridir. Bu mövzuda yazılan ilk kitablardan biri “Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” əsəridir” [7, s.8]. Göründüyü kimi, bu *müalicə üsulu* haqqında danışdığımız əsərin yaranmasına rəvac vermiş, kişi və qadın illüstrasiyaları ilə bəzədilmiş nağıllar toplusundan müalicəvi məqsədlə istifadə olunmağa başlanmışdır. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, həmin kitabda istifadə olunan istilah və terminlər əxz olunaraq ondan sonra bu mövzuda yazılmış əsərlərin əksəriyyətində elə olduğu kimi ifadə edilmişdir [4, s.305].

Burada həmçinin “elm əl-bah” mövzusunda yazılmış ənənəvi əsərlərdə olduğu kimi, yeri gəldikcə faydalı bitkilərin adı da qeyd olunur; Əlfiyyə tez-tez keşnişin adını çəkərək deyir: “Yeməklərdə keşniş ətri daha çox iştah açır və məstlik yaradır” [8].

Əsərin tibbi cəhətdən əhəmiyyətindən danışarkən onun sosial əhəmiyyətini də unutmaq olmaz. Belə ki, əsər təkcə kişilər üçün nəzərdə tutulmayıb. İbn Kamal paşa xəbər verir ki: “Bir dəstə qadın onun yanına gələrək məsləhət alır, kişilərin qəlbinə yol tapmaq və orada kök salmaq, onların həqiqi sevgisini qazanmaq və kişiləri xoşbəxt etmək haqqında öz təcrübələrini bölüşməsinə istəyirlər” [6]. Buradan aydın olur ki, əsərdə ailənin əsas şərtlərindən biri – kişi və qadın arasında olan xəlvəti münasibətlərin tənzimlənməsi və möhkəmləndirilməsi kimi vacib bir məsələyə toxunulur; onlar bu sahədə tərbiyələndirilir, maarifləndirilir.

“Əlfiyyə və Şəlfiiyyə” təkcə bədii ədəbiyyat nümunəsi olmaqla qalmamış, həm də təsviri sənətin bir parçasına çevrilmişdir. Belə ki, XI əsr tarixçisi Əbül-fəz Beyhaqiyyə əsasən, Mahmud Qəznəvinin oğlu Əmir Məsud Heratda atasından xəbərsiz istirahət üçün bir saray tikdirir və divarlarını bu kitabdan olan şəkillərlə bəzətdirir. Bu evin səs-sorağı hər yana yayılır və bundan xəbər tutan Mahmud Qəznəvi məlumatın doğruluğunu yoxlamaq üçün oraya çapar göndərir. Lakin çapar gəlib çıxana kimi Məsud şəkilləri vaxtında sildirməyi bacarır [2, s.456; 1, s.295; 3, s.445].

Nəticə. Əbədi məhəbbət, hər çətinliyin öhdəsindən gələn iti ağıl, cəsarət və s. bu kimi insani keyfiyyətləri, ümumiyyətlə, xeyrin şəər üzərindəki qələbəsinə tərənnüm edən ənənəvi “Min bir gecə nağılları”ndan fərqli olaraq, fars ədəbiyyatına aid olan

“Əlfiyyə və Şəlfiyyə” əsərində kişi və qadın arasında olan məhrəm münasibətlər oxucuya təqdim edilir.

Müxtəlif janr və üslub rəngarəngliyi ilə seçilən Qədim Şərq poeziyası ənənəvi mövzulardan kənara çıxaraq, bir qədər cəsarət tələb edən mövzularda meydana gəlmiş əsərlər hesabına öz zənginliyini daha da artırmışdır. Sanballı ədəbi və ya elmi nümunə yaradan hər bir təbib və həkim, görkəmli alim və ədib mütləq şəkildə “elm əl-bah” mövzusuna toxunmağı vacib hesab etmişdir. Təəssüf ki, müasir dövrdə bu sahədə indiki zamanın tələblərinə uyğun olan əsərlər yazmaq cəhdi olduqca azdır. Halbuki istər yeniyetmələri, istər gəncləri, istərsə də yeni qurulmuş ailə sahiblərini öz yaş və mövqelərinə uyğun şəkildə maarifləndirən əsərlərin yazılması zəruri bir hala çevrilmişdir. Alqış və qarğışın, arzu və bədduanın, ümumilikdə sözün bəxş etdiyi mənfi və müsbət enerjinin gücünə inanan Qədim Şərq mütəfəkkirləri insan üçün son dərəcə mühüm olan bir məsələnin həllində sözə müraciət etmiş, şəhvət zəifliyi kimi tanınan xəstəliyi bədii ədəbiyyat vasitəsilə müalicə etməyə müvəffəq olmuşlar. Elə ilk baxışdan oxucunun diqqətini cəlb edən şəkillər sayəsində təsir gücü daha da artan “Əlfiyyə və Şəlfiyyə” əsərinin timsalında biz, əslində, ədəbiyyatın, o cümlədən sözün nə qədər böyük qüvvəyə malik olduğunun bir daha şahidi oluruq.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. A Medical History of Persia and the eastern Caliphate. From the earliest times until the year A.D.1932 by Cyril Elgood, Cambridge, At the University press, 1951
2. A.A.Hakimov, E.Novqorodova, A.H.Dani. Arts and crafts. Vol.16, UNESCO 1996
3. C.E.Bosworth. M.S.Asimov. History of Civilizations of Central Asia, tom 4, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, 2003
4. M.Gorlin, Medical Historical Studies of Medieval Jewish Medical Works. Vol.1, Brooklyn, Ramdash Publishing Co., 1961, 128 pp.
5. Ян Рипка. История персидской и таджикской литературы. Москва: Прогресс, 1970
6. ابن كمال باشا, رجوع الشيخ الى صباه في القوة على الباه, المطبعة الكبرى الاميرية, 1892
7. كاتب جليبي, كشف الظنون عن اسامي الكتب والفنون, الجزء الثاني, لبنان, 2007
8. الفية وشلفية
9. <https://www.trend.az/life/interesting/1889151.html>
10. <https://www.almaany.com>
11. <https://www.babnet.net/festivaldetail-72817.asp>
12. <https://www.vajehyab.com/?q=%D8%B4%D9%84%D9%81%D9%8A%D9%87>
13. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/39029>
14. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B0_%D0%A0%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B0

15. <http://cheloveknauka.com/azraki-hiravi-i-hudozhestvenno-esteticheskie-osobennosti-ego-kasyd>

Rahila Sadigova

The aim of medical treatment through belletristic literature

Summary

The aim of the author is to give information about works devoted to intimate relations between men and women from the medical point of view which was formed in the ancient oriental world. The history of books written on this theme goes back to ancient times. The scientists and thinkers, who always gave great value to the meaning of the word addressed it not only as a literary element but also as a means of treatment. They used the word for the solution of the most important problems for human and achieved successes in the treatment of disease such as a weakness of lust by the means of belletristic literature. “Alfiyya and Shalfiyya”, one of the attractive literary works which was written in the XI century in Iran, is of great value among them.

Рахила Садыгова

Медицинская задача в художественной литературе

“Альфия и Шальфия”

Резюме

Целью данной статьи является дать сведения о сформировавшихся на Древнем Востоке художественных произведений несущих в себе медицинские особенности, посвящённых сокровенным отношениям между мужчиной и женщиной. История книг, написанных на эту тему, уходит в далёкое прошлое. Восточные учёные и мыслители, всегда дающие высокую оценку слову, относились к нему не только как к литературной фигуре, но и как к лечебному средству. Они обращались к слову при решении одной из важнейших проблем человека и с помощью художественной литературы преуспели в лечении такой болезни как слабость вожделения. Среди произведений этого типа можно считать особенно примечательным книгу “Альфия и Шальфия” написанную в Иране в XI веке.